

УДК 330.341.1:658

Г. А. Братусь,
д. е. н., професор, завідувач кафедри управління бізнесом,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7151-3901>
Ю. В. Мазур,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4728-4640>
А. І. Козлова,
к. е. н., доцент, заступник завідувача кафедри управління бізнесом,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2336-4600>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.12.7

ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. Bratus,
Doctor of Economic Sciences, Head of the Department
of Business Management, Interregional Academy of Personnel Management
Y. Mazur,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Marketing, Interregional Academy of Personnel Management
A. Kozlova,
PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Head
of the Department of Business Management, Interregional Academy of Personnel Management

STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES THROUGH THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES

Обґрунтовано процесно-результативний методологічний підхід до дослідження конкурентоспроможності, що включає два етапи її проходження, процес, що має фазу виробництва та фазу обміну, і результат, що включає створення порівняльних та конкурентних переваг промислових підприємств. Розкрито сутність конкурентоспроможності як економічної категорії, що виражає сукупність конкурентних відносин, що виникають між промисловими підприємствами щодо створення умов для підвищення порівняльних та конкурентних переваг з метою отримання кращих результатів на відповідному ринку товарів та послуг.

Доповнено зміст конкурентоспроможності за рахунок включення в якості його основних елементів порівняльних переваг (ресурси, витрати виробництва, вартість, якість товарів) та конкурентних переваг (трансакційні витрати, ціна товарів та послуг, сервісне обслуговування, адаптивність фірми та ін). Виділено та розкрито основні функції конкурентоспроможності: стимулюючу, інноваційну, ефективну, диференціюючу, перетворюючу, що дає можливість визначити роль та напрямки впливу конкурентоспроможності на ефективність економіки.

Виявлено та систематизовано фактори, що впливають на конкурентоспроможність за наступними ознаками за природою походження (об'єктивні, суб'єктивні), за характером відносин (економічні, організаційні, технологічні), за належністю (зовнішні, внутрішні). Розроблено концептуальну модель конкурентоспроможності, що показує її сутнісні відносини та структурний зміст, характерні риси, функції та фактори, а також взаємозв'язки та взаємозалежності між усіма елементами, що утворюють цю систему конкурентоспроможності. Виявлено подвійний процес інноваційної діяльності як процес, результатом якого є наукові розробки та як процес впровадження наукових розробок у практику у вигляді нових продуктів, технологій, організації праці, виробництва, збуту тощо.

Визначено напрямки впливу інновацій на конкурентоспроможність економічні, організаційні, технологічні, управлінські, виробничі, технічні та соціальні інновації, а також показано їхню взаємодію з факторами конкурентоспроможності економіки промислових підприємств. Запропоновані шляхи та напрямки активізації інноваційної діяльності з метою зміцнення конкурентоспроможності промислових підприємств: державне регулювання (підвищення знань, кваліфікації кадрів, стимулювання участі у винаходах, здійснення інвестицій, надання консалтингової допомоги розробникам інновацій) та ринкове регулювання (створення конкурентного середовища, фінансування) ринок, активізація діяльності маркетингових служб).

The process-result methodological approach to the study of competitiveness is substantiated, which includes two stages of its passage, a process that has a production phase and an exchange phase, and a result that includes the creation of comparative and competitive advantages of industrial enterprises. The essence of competitiveness as an economic category is revealed, which expresses the set of competitive relations that arise between industrial enterprises in order to create conditions for increasing comparative and competitive advantages in order to obtain better results in the relevant market of goods and services.

The content of competitiveness is supplemented by including comparative advantages (resources, production costs, cost, quality of goods) and competitive advantages (transaction costs, price of goods and services, service, adaptability of the firm, etc.) as its main elements. The main functions of competitiveness are identified and revealed: stimulating, innovative, effective, differentiating, transforming, which makes it possible to determine the role and directions of the influence of competitiveness on the efficiency of the economy.

Factors influencing competitiveness have been identified and systematized according to the following characteristics: by nature of origin (objective, subjective), by nature of relations (economic, organizational, technological), by affiliation (external, internal). A conceptual model of competitiveness has been developed, showing its essential relations and structural content, characteristic features, functions and factors, as well as the relationships and interdependencies between all elements that form this competitiveness system. A dual process of innovation activity has been identified as a process resulting in scientific developments and as a process of implementing scientific developments into practice in the form of new products, technologies, labor organization, production, sales, etc.

The directions of the influence of innovations on competitiveness have been determined: economic, organizational, technological, managerial, production, technical and social innovations, and their interaction with factors of competitiveness of the economy of industrial enterprises has been shown. The proposed ways and directions for activating innovation activities in order to strengthen the competitiveness of industrial enterprises are: state regulation (improving knowledge, personnel qualifications, stimulating participation in inventions, making investments, providing consulting assistance to innovation developers) and market regulation (creating a competitive environment, financing the market, activating the activities of marketing services).

Ключові слова: зміцнення конкурентоспроможності, промислові підприємства, розвиток інноваційної діяльності.

Key words: strengthening competitiveness, industrial enterprises, development of innovative activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується посиленням конкуренції в багатьох га-

лузах і свідчить про зростаючий вплив інноваційної діяльності на темпи економічного зростання. На світовому ринку продукти інтелектуальної праці, інноваційних технологій мають більш високу конкурентоспроможність. Вимоги ринку диктують необхідність створення умов для широкого використання нововведень кон-

курентних переваг промислові підприємства змушені шукати нові форми організації свого бізнесу.

Для того, щоб українська економіка, її промислові підприємства змогли скласти конкуренцію іноземним компаніям, необхідно мати конкурентоспроможне виробництво, що забезпечує створення високої якості продукції з низькими витратами. Одним із факторів, здатних підвищити конкурентоспроможність економіки, є активне використання у виробництві інновацій.

Актуальність статті пояснюється ще й тим, що, незважаючи на відносно велику кількість розроблених у західній економічній науці теорій та концепцій конкурентоспроможності, їх методологічний та науково-методичний характер дослідження потребує принципово нових підходів до деяких аспектів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження конкурентоспроможності починається з вивчення проблем конкуренції. Вони є об'єктом пильної уваги економістів, що представляють різні напрями економічної думки. Початок розвитку наукових уявлень про конкуренцію пов'язано з класичною роботою А. Сміта "Дослідження про природу та причини багатства народів". У розробку теорії конкуренції, порівняльних і конкурентних переваг, конкурентоспроможності Сміта, Д. Рікардо, А. Маршалла, Й. Шумпетера, М. Портера, П. Хейне, Ф. А. Хайєка, Ш. Ханта, М. Вебера. Саме вони сформулювали низку фундаментальних положень, пов'язавши конкуренцію та конкурентоспроможність з економічними відносинами.

Але, незважаючи на глибину проблем конкурентоспроможності підприємств, що вивчаються, багато теоретичних положень ще не обгрунтовані, відсутнє системне дослідження її як економічної категорії в контексті розвитку інноваційної діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Наукове обгрунтування та розробка рекомендацій щодо зміцнення конкурентоспроможності промислових підприємств шляхом розвитку інноваційної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнення і систематизація теоретико-методологічних поглядів різних шкіл на дослідження проблем конкуренції та конкурентоспроможності дозволили виявити наявність підходів до розуміння конкурентоспроможності неокласичної (А. Маршалл, Й. Шумпетер, Ф. Хайєк, П. Хейне), школи сучасних західних економістів (М. Портер), вітчизняної школи економістів (О. І. Амоша, С. І. Юрій, В. М. Геєць та ін.) [1, 2, 3].

Виявлення існуючих точок зору за певними ознаками (ціновий, прибутковий, факторний, порівняльних і конкурентних переваг, рівневий і ефективний) дозволило обгрунтувати власний процесно-результативний підхід до дослідження проблеми. Ми проводимо аналіз конкурентоспроможності з тих же самих позицій, що і конкуренції. Це відбувається у зв'язку з розвитком рин-

кових конкурентних відносин. На даному етапі процес конкурентоспроможності завершується. Відповідно, основні характерні риси конкурентоспроможності виявляють, з одного боку, її спільність як з виробництвом, так і з обміном, а з іншого — показують особливе місце конкурентоспроможності в системі економічних відносин.

Конкурентоспроможність як процес проходить дві фази: фаза виробництва і фаза обміну. Кожна з них має свої особливості. Фаза виробництва, де закладаються основи конкурентоспроможності у вигляді порівняльних переваг, є початковою стадією, що виражає виробниче середовище промислового підприємства, якій притаманні наступні риси динамічності, циклічності, раціональності, результативності, нерівномірності, періодичності, корисності, прибутковості.

Спочатку промислове підприємство створює порівняльну перевагу, втілює її в конкурентну перевагу. Коли виникає конкуренція, промислове підприємство, маючи конкурентну перевагу, включається в боротьбу і виграє її, тому більш конкурентоспроможне. Все це характеризує конкуренцію з точки зору її впливу на поведінку промислового підприємства щось міняти, щоб бути конкурентоспроможним. Конкурентна перевага виступає основою конкурентоспроможності, яка, у свою чергу, виникає в результаті конкуренції.

У розкритті сутності конкурентоспроможності виходимо з аналізу системи економічних відносин, які її опосередковують. виявляються як виробничі конкурентні відносини, і як ринкові конкурентні відносини. Порівняльні переваги є основою конкурентоспроможності фірм у фазі виробництва, що виражає виробничі конкурентні відносини. Конкурентні переваги, що утворюють основу конкурентоспроможності фірми на ринку висловлюють ринкові конкурентні відносини формуванні та утриманні конкурентних переваг.

Але при цьому виробничі конкурентні відносини є первинними, оскільки саме вони визначаються відносинами приватної власності, тоді як ринкові конкурентні відносини пов'язані з власністю опосередковано через взаємозв'язок з виробничими конкурентними відносинами.

Таким чином, конкурентні відносини ґрунтуються на виробничих відносинах, що базуються на приватній власності.

Сутність конкурентоспроможності, як і будь-якої економічної категорії, проявляється через функції. Ми виділяємо наступні основні функції конкурентоспроможності: стимулююча, інноваційна, ефективна, що диференціює, перетворююча. Кожна з цих функцій полягає у виявленні корисності як для виробника, так і для споживача.

Стимулююча функція проявляється у двох напрямках: у зниженні витрат виробництва та у підвищенні якості виробів. Важливим є те, що ця функція орієнтована на створення порівняльних переваг у виробництві. Інноваційна функція дозволяє здійснювати успішні нововведення, змушує впроваджувати нові розробки, створювати нові продукти функція спрямована на отримання результатів господарської діяльності суб'єктів, на отримання якісного продукту. Створюючи конкурентоспроможну продукцію, промислове підприємство має

можливість отримати більший прибуток. Її прояв полягає в отриманні доходу, пов'язаного з інноваційною діяльністю.

Диференціація забезпечує покупця унікальною та більшою цінністю у вигляді нової якості товару, особливих споживчих властивостей або післяпродажного обслуговування. Перетворювальна функція характеризує розвиток самої конкуренції завдяки підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів ринку.

Конкурентоспроможність робить конкуренцію якіснішою, а отже результати конкурентної боротьби будуть спрямовані на отримання більш високих доходів.

До основних елементів, що утворюють структуру змісту конкурентоспроможності, ми відносимо такі:

- порівняльні переваги (наявність ресурсів, витрати виробництва, вартість, якість товарів),
- конкурентні переваги (трансакційні витрати, вартість, сервісне обслуговування).

Аналіз сутності та змісту конкурентоспроможності виявив її поелементну структуру і зв'язки між елементами. Узагальнюючи результати аналізу, ми втілили їх у розроблену концептуальну модель. Модель дозволяє представити конкурентоспроможність як цілісну економічну систему, в якій всі її елементи та процеси перебувають у взаємозалежності та взаємодії, що забезпечують її рух, зміну та розвиток. Розроблена модель сприяє з'ясуванню напрямів впливу інновацій на підвищення конкурентоспроможності.

Інновація нами розкривається як кінцевий результат інноваційної діяльності, який отримав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого продукту на фундаментальному рівні. Він використовується як для подальшої реалізації в практичній діяльності, так і для впровадження інноваційних розробок на ринок.

Ми виділяємо подвійний процес та двоїстий результат. Інноваційна діяльність, з одного боку, характеризується творчим процесом створення нового продукту, патенту, "ноу-хау" на фундаментальному рівні від зародження ідеї до отримання готового результату, а з іншого боку — процесом впровадження цих розробок у виробництво.

Інновація також характеризується з одного боку, науковою розробкою, а з іншого — результатом впровадження готового продукту на ринок, що призводить до наявності конкурентної переваги та підвищення конкурентоспроможності. Це нові продукти, патенти, "ноу-хау".

Специфіка інновації як нового продукту та як товару, що реалізується на ринку, визначається високим ступенем невизначеності при отриманні кінцевого науково-технічного результату чи послуги, особливим характером фінансування, невизначеним характером попиту, внаслідок чого пропозиція інновацій має відігравати активну роль.

Мета інновації як результату впровадження полягає у реалізації не тільки на спеціалізованому ринку інновацій, але більшою мірою на ринку товарів, що випускаються промисловим підприємством. Відповідно, інновація, ще не надійшовши на ринок товарів та послуг, приносить прибуток її творцю в момент продажу ще на ринку інновацій.

Пропонуємо використовувати систему класифікації інновацій, що впливають на конкурентоспроможність

економіки, за такими ознаками за характером відносин, за сферою поширення, за предметно змістовною структурою.

Інновації впливають на кінцевий результат конкурентоспроможності промислових підприємств — отримання максимального прибутку. Нами були виявлені основні напрямки впливу інновацій на конкурентоспроможність відповідно до факторів її підвищення. Той самий вид інновацій може проводити різні елементи конкурентоспроможності, що підтверджує взаємозв'язок і комплексний характер напрямів впливу нововведень підвищення конкурентоспроможності.

Для нас значущість при дослідженні впливу напрямів інновацій на конкурентоспроможність мала класифікація за характером відносин та за сферою поширення.

Соціально-економічні інновації, на наш погляд, впливають через ефективність виробництва, порівняльну вартість сировини та капітал полягають в оптимізації використання фінансових ресурсів. Організаційні інновації впливають на порівняльні та конкурентні переваги через усі організаційні фактори, а також через деякі внутрішні — рівень та динаміку ціни пропозиції товару, гнучкість цінової політики.

Технологічні інновації за допомогою технологічних факторів впливають на елементи конкурентоспроможності (витрати і ціну) таким чином, що конкурентоспроможність суб'єкта та об'єкта підвищується на порядок. Управлінські інновації впливають через організаційні фактори на витрати, якість і ціну. Вони створюють сильні конкурентні переваги сучасного бізнесу і змінюють звички, способи та інструменти, якими оперують менеджери та впливають, насамперед, на управлінські процеси.

Виробничі інновації впливають на всі елементи конкурентоспроможності через економічні та внутрішні фактори. Такий вид інновацій, впливаючи через ресурсну та кадрову забезпеченість, рівень менеджменту та сервіс підвищує конкурентоспроможність підприємства витрати.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Нами виділено шляхи та напрями активізації інноваційної діяльності з метою зміцнення конкурентоспроможності промислових підприємств.

1. Державне регулювання:

а) підвищення знань, кваліфікації кадрів. Необхідно підвищувати рівень кваліфікації, знань всіх учасників підприємницької діяльності, радикально змінювати характер підготовки кваліфікованих кадрів, особливо в технічних ЗВО, наблизивши її до потреб виробництва та інноваційного процесу, перейти на систему безперервної та випереджальної освіти без відриву від виробництва. Важливим є володіння стратегічним мисленням та здатністю до навчання та адаптації знань. Підприємства мають зацікавити робітників у підвищенні кваліфікації, гарантуючи перспективи кар'єрного зростання, збільшення заробітної плати, заохочення за впровадження технологій,

б) стимулювання інноваційної діяльності. У галузі технологічних інновацій у системі заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності основними є питання,

пов'язані із забезпеченням відтворення знань (що є відправним етапом інноваційного циклу), комерціалізацією технологій, модернізацією промисловості на основі інновацій,

в) здійснення інвестицій. Як джерело інвестицій можуть виступати асигнування бюджетів усіх рівнів, іноземні інвестиції, власні кошти організацій, а також заощадження населення. Важливо залучати бюджетні інвестиції для фінансування інноваційних наукових досліджень та розробок, сприяти їх впровадженню у виробництво. Методами є зміцнення зв'язку фірм з науковим сектором, їх участь у НДДКР, розвиток технопарків,

г) надання консалтингової допомоги розробникам інновацій. Необхідно створювати вітчизняний ринок інноваційних посередників, які займаються просуванням розробок на ринок, а також здійснювати пошук замовника для серійного виробництва своєї продукції. Виробничі інновації можуть здійснюватися при залученні таких заходів, як держзамовлення на інноваційну продукцію.

2. Ринкове регулювання:

а) створення конкурентного середовища. Один з методів, який є складником даного шляху — формування підприємницького середовища, суб'єкти якого були б реально зацікавлені в інноваціях на користь свого бізнесу. Практична робота на ринку неможлива без формування системного бачення конкурентного середовища підприємства. Конкурентне середовище зобов'язує промислові підприємства впроваджувати у виробництво інноваційні розробки,

б) фінансування інноваційних товарів. Іноземні інвестиції в інноваційну діяльність можуть здійснюватися як у формі міждержавних, міжурядових програм з науково-технічного та економічного співробітництва, так і у формі приватних інвестицій від закордонних фінансових організацій та приватних підприємств. Вкладення в розробку інноваційної продукції залишатися конкурентоспроможними у вже існуючих областях, і забезпечують подальший сталий розвиток,

в) усунення бар'єрів входу на інноваційний ринок. Необхідно здійснювати формування вітчизняних підприємницьких структур. Можна організувати елементи конкуренції на високомонополізованих ринках шляхом проведення аукціонів. При достатній кількості учасників аукціону, які бажають вийти на ринок, і відсутності змови, суперництво між ними може призвести усунення застою в економіці,

г) активізація діяльності маркетингових служб. Складається в просуванні інноваційного продукту на ринок, методами якого є — здатність зацікавити виробника у проведенні інноваційної діяльності та реклама інновації, проектування та розробка нових видів продукції через привабливу за зовнішнім виглядом та розмірами упаковку тощо.

Література:

1. Валінкевич Н. В. Управління потенціалом та розвиток підприємств на основі модернізації. Вісник Чернівецького торгово-економічного інституту, 2012. № 1. С. 128—134.

2. Косіюк О. М., Батик А. Ю. Потенціал підприємства: Формування і оцінка. Наука і економіка: наук.-те-

орет. журнал Хмельницького екон. Університету, 2007. № 216. С. 57—64.

3. Бужанська К. О. Деякі складові теоретико-методологічної бази інноваційно-технологічної модернізації. Вісник ЖДТУ. 2009. № 4. С. 202—207.

References:

1. Valinkevich, N. V., (2012), "Potential management and enterprise development based on modernization", Visnyk Chernivets'koho torhovo-ekonomichnoho instytutu, vol. 1, pp. 128—134.

4. Kosiuk, O. M. and Batyk, A. Yu., (2007), "Enterprise Potential: Formation and Evaluation. Science and Economics", Nauka i ekonomika: nauk.-teoret. zhurnal Khmel'nyts'koho ekon. Universytetu, vol. 216, pp. 57—64.

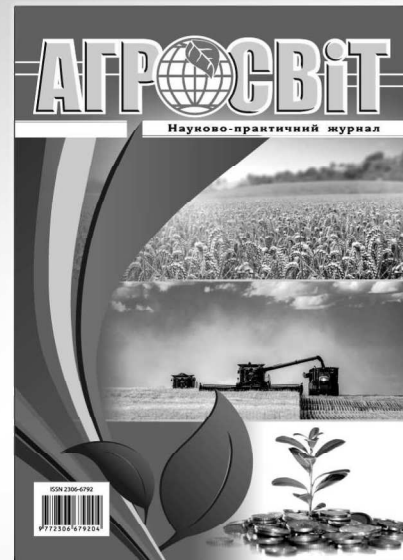
5. Buzhanska, K. O., (2009), "Some components of the theoretical and methodological basis of innovative and technological modernization", Visnyk ZHDTU, vol. 4, pp. 202—207.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2025 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292